

családi palotáját átengedte az akkori pápának, Miltiadesnak (311–314). A 14. század kezdetéig ez maradt a római pápák rezidenciája. A 649-es részleges lateráni zsinaton külön szerepel a vatikáni levéltár és a vatikáni könyvtár. A 9–10. században „bibliothecarius s. Sedis apostolicae” gondoskodott a gyűjteményről. A gyakori történelmi-politikai zűrzavarok alatt ez az állomány gyakran szétzilálódott, majd a nyugalmasabb időszakokban ismét bővült, az elveszett írások helyett mások kerültek használatba. A lateráni könyvtár és levéltár valószínűleg a 13. század első harmadának viszonytárgas ideje alatt teljesen tönkrement. A pápának előlrol kellett kezdeniük a könyvgyűjtést. VIII. Bonifác (1294–1303) 1295-ben összeíratatta az állományt, a lajstrom 443 címet tartalmazott. Ebben a jegyzékben még nem szerepelnek a vatikáni könyvtár mai fundamentumát képező ókori kéziratok, ezek ugyanis csak a 17. században kerültek nagyobb számban a Vatikánba. A 14. század újra nyugtalan időszakot jelentett a pápai államnak. A főpásztornek többször kellett menekülnie Rómából, a könyvtárat Perugiába, Assisibe majd Avignonba költöztették. Följegyzés készült arról, hogy az avignoni gyűjtemény egy részét 1377-ben XI. Gergely (1370–1378) Rómába vitette. A 15. századra a szentszék rendjének megszilárdulásakor a pápa és a könyvtár is visszakerült Rómába, ám az avignoni pápák gazdag kincsestárának nagy része veszendőbe ment. A pápák ez idő tájt a kódexeket saját céljakra vagy a szentszéki kúria számára gyűjtötték és csak szűk körben használták.

V. Miklós (1447–1455), az első humanista pápa neve új korszak kezdetét, a mai könyvtár alapjainak letételét jelentette, őt tekintik a könyvtár megalapítójának. A pápai bibliotéka kezdetét az a 350 latin kódex képezte, amelyet elsősorban a pápai kúria mindennapjaiban használtak, s amit az új egyházfő megörökölt elődjétől. V. Miklós pápa jó barátja volt Bisticci, a híres firenzei kéziratkereskedő, aki neves főurak számára egész könyvtárak any-

gát szerezte be, s aki több tíz másolót foglalkoztatott, hogy a gyűjteményeket a kor igényeihez méltóan átfogó, a tudományok minden területét magában foglaló tékákka tegye, s akinek megrendelői között volt Cosimo Medici, a tudományok és a művészetek mecénása, Federigo da Montefeltro, Urbino ura, és Corvin Mátyás is. V. Miklós sok mindent látott, tanult Bisticcitől a könyvekről, könyvtárakról. Alfred Hessel írja róla, hogy még pap korában „megmagyarázhatatlan szomjúságot érzett a könyvek iránt (certa inesplicabile sete di libri). Különösen görög kéziratokat hajszolt, gyakran adósságokba is bonyolódott”². Pápává választásakor a könyvtárnak adományozta saját gyűjteményét, amelyben latin, görög és héber kódexek szép számban voltak. Konstantinápoly elstekor további ókori keleti kéziratokat szerzett a görögöktől. Követeket küldött Európába és a távoli keleti helyekre is, hogy fölkuassák a klasszikus szerzők műveit. Könyvtárosa, Tortelli is támogatta tervét, hogy fordíttassa le a teljes görög irodalmat latinra. A tudósok, másolók, illuminátorok egész seregét gyűjtötte maga köré. Korának legjobb és leggazdagabb könyvtárat kívánta létrehozni, ám korai halála megakadályozta grandiózus terveinek megvalósulását. A halála időpontja körül készült leltár 1455 művet sorol fel. Összesen 1200 kódexet (807 latin és 353 görög) sikerült összegyűjtenie. A könyvtár ekkorra a legnagyobb kéziratgyűjtemény lett Európában.

V. Miklós könyvtárépítési tervét IV. Sixtus (1471–1484) pápa valósította meg. 1475. június 15-én adta ki Ad decorem militantis Ecclesiae bulláját, amelyben formálisan is megalapította a könyvtárat és külön épületrészre bocsátott a rendelkezésére. A pápai palota északi szárnyának földszintjén létrehozta Róma első közkönyvtárat, vezetőjévé Bartolomeo Platina humanista történészt, filozófust tette meg. Platina hat évig vezette a könyvtárat, mellette három asszisztens és egy könyvkötő dolgozott. 1481-ben elkészült az első katalógus, ebben 3500

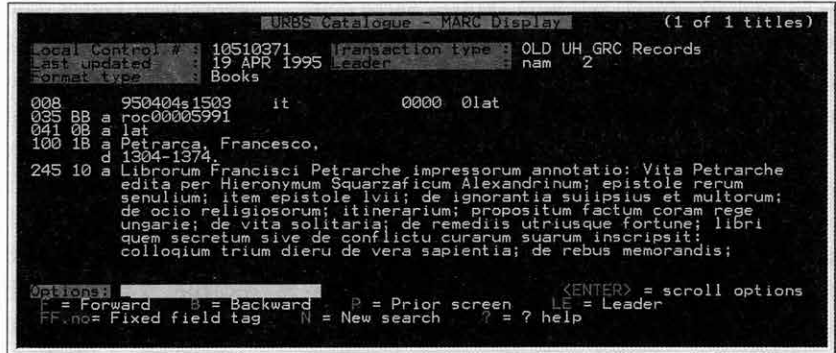
kódexet tartottak nyilván. A köteteket kölcsönözni lehetett.

A 15–16. század folyamán további kódexekkel és ősnymtatványokkal gyarapodott a könyvtár. II. Gyula (1503–1513) személyében ismét bibliofil pápa került trónra. Saját 200 kötetes gyűjteményét adományozta a könyvtárnak és újabb helyiségeket bocsátott a bibliotéka bővítésére. 1527-ben V. Károly selege kifosztotta Rómát, vele együtt a szentszéki könyvtárat is, a pápai palotában ennek ellenére a század végéig az összes terem megtelt könyvvel.

IV. Pius idején (1559–1565) nyomdát hoztak létre, amelyet 1570-ig Paulus Manutius, a híres velencei nyomdász, Aldus fia vezetett.

1587 és 1589 között V. Sixtus (1585–1590), Domenico Fontanát, a kor legnevesebb építészt új palotaszárny létrehozásával bízta meg. Ekkor készült el a jelenlegi barokk könyvtárepület, s benne a két fő gyűjteményrész: a latin és a görög. A „vaspápa” lendületes alkotó szellemiségére jellemző módon a 70 m hosszú, 15 m széles Sixtus termet négy festőművész 100 segéddel, 13 hónap alatt festette ki. A freskókkal gazdagon díszített terem 1589–1900-ig fő olvasóteremként szolgált. A könyvtár továbbra is nyilvános maradt, de V. Sixtus megszüntette a kölcsönzést. V. Pál (1605–1621) leválasztotta a levéltárat a könyvtárról, s létrehozta a Titkos Levéltárat, amely a hivatalos szentszéki iratokon kívül a pápák magániratait őrzi.

A gyűjteményegységek kialakulása

1. ábra

1503-ban nyomtatott *antiqua* Telnet eléréssel.

A gyűjtemények elhelyezésében az 1622 előtt beszerzett kéziratos művek képezik az eredeti vatikáni gyűjteményt (Fondo Vaticano).

A 17. század elején kezdtek érkezni a nagyobb adományok. Elsőként az Orsini (1600); Heidelbergből a Palatinus könyvtár (1623) – Bavaria hercege, I. Maximilian adománya XV. Gergelynek (3500 kéziratos, 5000 nyomtatott könyv); az urbinói hercegek kódexei (1657); Krisztina, megtért svéd királynő adománya (1690). XI. Kelemen (1700–1721) pápa gazdag keleti gyűjteményt hozott létre Egyiptomban, Szíriában és Palesztinában vásárolt kéziratokból. A 18. században az Ottoboni család hagyatéka került a szentszéki könyvtárba.

Ebben az időben kezdtek el a kéziratos könyvek katalógusainak kiadását. Három kötet teljesen elkészült, ám az 1768-ban keletkezett tűz megsemmisítette a negyedik kötet kéziratait, és az előző, már kiadatott kötetek példányai is elégtek.

A 18. században jelentős átalakításokra került sor. XII. Kelemen (Lorenzo Corsini, 1730–1740) alapította azt a galériát, amelyet róla neveztek el Galleria Clementinának. Kéziratokat és antik műtárgya-

kat, érmekeket ajándékozott a könyvtárnak, ezzel megvetette alapjait a könyvtár muzeális gyűjteményének. Létrejött tehát az éremgyűjtemény (1738) és az egyháztörténeti múzeum (Museo Sacro della Biblioteca apostolica Vaticana, 1755), ez utóbbiból később kivált a világi művészeti gyűjtemény (Museo Profana della Biblioteca apostolica Vaticana, 1767). Ma mindkettő a vatikáni múzeumok részét képezi. A könyvtár tulajdonában vannak a miniatúrákkal díszített gazdag kéziratgyűjtemények, kultikus tárgyak, kegyszerek (egyházi öltözékek, ötvös- és zománcmunkák, üvegtárgyak). A Museo Profana az alkalmazott művészetek alakulását kíséri a középkortól napjainkig, valamint az etruszok, a rómaiak és az ókeresztények művészetének emlékeit gyűjti.

Alaposan megritkították a Vatikáni Könyvtár kódexeinek sorát 1797 és 1809 között. Először a francia köztársasági majd a napóleoni seregek fosztották ki a könyvtárat. A Párizsba hurcolt kincseknek csak egy részét sikerült Vatikánnak visszakapnia 1815 után.

Jelentősebb szerzemények voltak még a Cicognara hagyaték művészettörténeti és antiqua könyvei, a Borghese-kódexek (1891), a Barberini gyűjtemény (1902, a legjelentősebb legújabbkori, azaz XIII. Leó pápa szerzeménye: 36.049 nyomtatott könyv, köztük 3527 ősnymtatvány, több mint tízezer latin, majdnem hatszáz görög és 165 keleti kézirat), a Chigi (1923), a Ferrajoli (1926) adomány. Több levéltár adta kódexeit, antikváit a könyvtárnak. Jelentős perzsa és etióp gyűjtemény is kialakult. A magyar vonatkozású dokumentumok közül a legismertebb a tizenkét Corvina valamint a Magyar Anjou Legendárium Vatikánban található része.

A humanista pápák korszakának letűnése után az 1860-as évekig a megőrzés funkciója jellemzi a Vatikáni Könyvtárat. Az állomány feltárására kevés gondot fordítottak. A kéziratokról ugyan folyamatosan csináltak kézírásos és nyomtatott katalógusokat, ám ezek túlságosan egyszerű leírása idővel el-

avult. A kéziratok kétharmadáról egyáltalán nem készült semmilyen jegyzék. A nyomtatott könyvek legfeljebb az inventáriumban szerepeltek. Akit csak nyomtatott könyv érdekelt, eltanácsolták más Rómában működő nagykönyvtárba. A pápai bibliotéka elsősorban a kéziratok kutatását pártolta, meglévő erőforrásait, a gyűjtemény szervezését, alakítását is elsősorban ennek szolgálatába állította. A 20. század elején a Vatikáni Könyvtárban mintegy 50.000 kódex volt található, a nyomtatott könyvek száma 350.000 körül mozgott, az egyes gyűjteményekben sok ritka kiadvány szerepelt. Külön segédkönyvtárat állítottak össze azokból a nyomtatott művekből, amelyek a kéziratok tanulmányozásához voltak szükségesek. XIII. Leó (1878–1903) uralkodása alatt jelentős modernizációs lépések történtek. Új olvasótermet nyitottak meg, a jelenleg is használatos Leonina termet a nyomtatott könyvek szabadpolcos elhelyezésére és olvasására rendezték be. A régebben megkezdett kéziratok könyvek nyomtatott katalógusainak kiadása is újraindult, részletesen kidolgozták a leírás módját, amely szerint minden egyes leírás valóságos „minidisszertáció” kell legyen. A kéziratok leírását a mai napig ezek szerint a szabályok szerint végzik. XI. Pius pápa (1922–1939), aki pályafutása kezdetén maga is könyvtáros volt³, a kutathatóság feltételeit kívánta megteremteni, ezért mindent megtett a korszerűsítés érdekében: a nemzetközi törekvéseket figyelembe véve új katalógizálási rendszert szorgalmazott, megfelelő állványokat, új termeket adott használatba.

A II. világháború alatt több értékes olaszországi magánkönyvtár és közkönyvtár menekítette gyűjteményét a szentszéki könyvtárba, ezek egy része a háború után is ott rekedt.

Az utóbbi időben olyan új raktárhelyiségeket alakítottak ki, amelyek a kéziratok különleges tárolási feltételeinek is eleget tesznek, továbbá egy új folyóiratolvasóval bővült könyvtár. Ma évente öt-hat-ezer új könyv érkezik, nagyobb részük ajándék, ki-

sebb hányaduk a tervszerű gyarapítás eredményeként kerül a gyűjteménybe. A fölgülemlett jelentősebb adományok, hagyatékok „zárt”, azaz lezárt egységeket képeznek, nem kerül hozzájuk újabb kötetet; elnevezésükben is jelzik eredetüket (pl. Barberini, Borg., Chigi, Ferraioli, Ottob. Lat, Rospigliosi. stb.). A „nyitott” állományrészek, mint amilyen a referensz műveket tartalmazó segédkönyvtár (75.000 kötet) folyamatosan bővülnek⁴. A mai állomány adatai:

- 1,6 millió nyomtatott kötet, ebből 8300 ősnymotatvány, amelyek közül 65 pergamen;
- 150.000 kézirat (a 2. századtól a 20.-ig), közöttük 70.000 kódex;
- 100.000 nyomtat, térkép (20.000), metszet (10.000 elérhető on-line);
- 300.000 érme és pénzérme;
- 2000 kurrens periodika;
- 20.000 múzeumi tárgy.

A szentszéki könyvtár mai gyűjtőköre a történeti tudományok és az egyház tevékenységének holdudvarába tartozó művekre terjed ki és már nemcsak a megőrzés a legfőbb cél. A dokumentumok minél könnyebb elérhetővé tételét ugyanolyan fontosságú feladatnak tekintik, ezért külön publikációs program indult, amelynek keretében megjelennek a kötetkatalógusok, a kiállítások anyagai, művészettörténeti reprodukciók, albumok készülnek, történeti, régészeti, más tudományos és hivatalos szentszéki közlemények kapnak helyet a periodikákban, sorozatokban, mint a Studi e testi, Monumenta iuris canonici, Acta Romanorum Pontificum, Index Actorum Pontificum stb. A hozzáférés lehetőségét segíti továbbá a Belsler Verlag (Zürich, Stuttgart) közreműködésével a faksimile kiadások programja és ezt a célt valósítják meg a digitalizálási projektek is⁵.

A leírási szabályzat

A századokon át be-beözönlő adományok, hagyatékok a 20. század elejére teljesen áttekinthetetlené tették a gyűjteményt. Az 1920-as években egy amerikai mérnök-tábornok⁶, aki a Vatikánban reneszánsz tudománytörténeti források után kutatott, arról számolt be, hogy a könyvtárban nehézkes az eligazodás, a nyomtatott könyvekről ugyanis nem volt használható, modern katalógus. Tapasztalatairól beszámolt a Carnegie Endowment for International Peace⁷ nemzetközi szervezetnek. A szervezet külön pénzalapot hozott létre és missziót indított azzal a céllal, hogy az állományt katalogizálhassák. 1928-ban három amerikai könyvtáros érkezett a Vatikánba, hogy segítsen kialakítani a betűrendes katalógust, rögzítse a besorolási szabályokat. Ezt követően a Vatikánból öt könyvtáros utazott Washingtonba a Kongresszusi Könyvtár katalogizálási szabályzatának, osztályozási rendszerének és gyakorlatának tanulmányozására.

Az előkészítő munkálatok után a vatikáni könyvtáros páterek elkészítették az egységesített leírási szabályzatot, vaskos kötetben ki is adták Norme per il catalogo deli stampati címmel. Első kiadása 1931-ben, a második 1939-ben jelent meg. A második kiadás angol fordítása is elkészült 1939-ben, de csak kilenc évvel később, 1948-ban publikálták. Az angol kiadás előszavában közölt néhány korabeli kritika a vatikáni szabályzatot úgy értékeli, mint az amerikai katalogizálási gyakorlat legteljesebb összefoglalását és egyeztetését az európai gyakorlattal⁸. A szabályzat tulajdonképpen ötvözi az 1922-ben napvilágot látott olasz szabályokat (Regole per la compilazione del catalogo alfabetico), az amerikai regulákat és a szentszéki valamint a katolikus gyűjtemények igényeit. Hasonló alaposságú, a dokumentumok formai és tartalmi feltárását elvi alapokra helyező, definiáló és összefoglaló mű évtizedekig nem jelent meg a könyvtáros szakirodalomban. A második világháború megakadályozta azt, hogy ez

a harmonikus teljességű egységesítő munka szélesebb körben elterjedjen⁹, és hogy végbemenjen a benne foglalt adatformálási technikák recepciója Európában és Amerikában.

A Norme... a gyűjteményt feltáró katalógusrendszer egészére kiterjedő előírásokat tartalmazza. Az általános fogalmak, meghatározások, ajánlások nyomán a vatikáni könyvtárba is bevezeti a 12,5x7,5-es szabványos cédulaméretet, definiálja a lehetséges katalógustípusokat (érkeztető/szolgálati, helyrajzi, szisztematikus/osztályok szerinti, betűrendes/leíró, betűrendes tárgyszó, keresztkatalógus, a formai szempontból elkülönített dokumentumtípusok számára külön kialakított katalógusok, mint kézirat-, ősnymotatvány-, periodika, keleti nyelven írott művek, könyvművészeti anyagok katalógusa).

A Vatikáni Könyvtár a szabályzat alapján a nyomtatott könyvekről az alábbi katalógusokat szerkesztette:

1. Kétféle betűrendes katalógus (cédula): a szolgálati és az olvasók számára készülő nyilvános katalógust.
2. Tárgyszókatalógus (cédula) a Library of Congress tárgyszójegyzéke alapján, de módosítva a Vatikáni Könyvtár igényei szerint
3. A segédkönyvtár tematikai katalógusa (cédula), amely, minthogy a referenz művek ugyancsak tematikai rendben helyezkednek el a polcokon, ugyanazt az elrendezést követi, mint a könyvek sorrendje a polcokon, ezért ez a katalógus a polcokon lévő anyag tükrözése
4. A különféle gyűjtemények elhelyezésének rendje (ívekre jegyezve).

A szabályzat közli a bibliográfiai fogalmak magyarázatát, előírja az adatok sorrendjét, az anonim művek, periodikák, sorozatok, és egyéb dokumentumtípusok (zeneművek, regeszták, térképek stb.) leírásának elveit.

Az I. rész a besorolási adatok sorrendjét írja elő, a II. rész a nyomtatott könyvek formai bibliográfiai leírásának elemeit részletezi, a III. rész a tartalmi feltárás módját, a IV. rész a betűrendbe sorolás szabályait írja le.

A függelék segédanyagokat, táblázatokat tartalmaz, itt található a 15. és 16. századi kiadványok leírásának módja, a leírásban használatos rövidítések jegyzéke, ötnyelvű fogalmi szótár és index, transliterációs táblázatok (arab, perzsa, török, örmény, kopt, héber, etióp, gall, görög, szír, szláv / óegyházi, ukrán, szerb, bolgár nyelvek) és a példatár.

A Kongresszusi Könyvtár példaképe alapján – a Norme... szabályzata szerint – a nyomtatott könyvekről az 1930-as évektől kezdték meg a cédulakatalógusok kialakítását. Az egész adminisztrációs rendszer megreformálására volt szükség, hiszen a nyilvántartási rendszer, a könyvtári ügyvitel IV. Sixtus óta – öt és félszázada mit sem változott.

Ma a feldolgozottság szintje – dokumentumtípusoktól, gyűjteményegységektől függően – rendkívül egyenetlen. A kódexekről, ősnymotatványokról részletes, kiterjedt katalógusok készültek, de vannak olyan gyűjteményrészek, amelyekről csak vázlatos leltárjegyzékek vannak vagy olyanok is, amelyek egyáltalán nincsenek feldolgozva. 1989-es adat szerint 6 millió cédulán mintegy 1,2 millió cím reprezentációja szerepelt, retrospektív konverzióval ezeket nagy ütemben kerülnek be az adatbázisba¹⁰.

A számítógépes katalógus

A számítógépes katalógust 1985-től használhatják az olvasók. Leonard Boyle, ír dominikánus atya, a könyvtár prefektusa nyilatkozta a számítógépes feldolgozás bevezetésével kapcsolatban: „A kultúra áramoltatása volt V. Miklós pápa fő eszméje a könyvtár megalapításakor. 500 év múltán még mindig az.”¹¹

The screenshot shows the website of the Biblioteca Apostolica Vaticana. At the top, there is a header with the library's name and logo. Below the header, there are navigation buttons for 'Simple search', 'Advanced search', 'Indexes', 'History', 'Multimedia', and 'Files'. A search bar contains the text 'Brief records'. Below the search bar, there are options to sort by (Ascending/Descending) and view (View selected records, View all, Selection, Export). The search results are listed in a table with 10 entries, each with a checkbox and a list of authors and titles. The 4th entry is selected. To the right of each entry, there are icons for document and image viewing.

2. ábra
Könyv, fotográfia és digitális kép a rövid találati listában

Az automatizált információs rendszert is e cél szolgálataiba állították a gyűjtemény vezetői és a számítógépes rendszer megtervezői. Az elsődleges szempontok közé tartozott az a körülmény, hogy évente mindössze kb. 3000 olvasójegyet adnak ki. Naponta 100-200 látogató jön ide, télidőben kevesebben, a tavaszi és kora őszi időszakban többen. Külön ajánlólevéllel, a téma megjelölésével, a tanulmányozás indoklásával lehet kutatási engedélyhez jutni. 80 alkalmazott gondoskodik a könyvtár működéséről¹². A tudósok szűk köre keresheti csak föl a könyvtárat, s viszonylag kevés időt tölthet itt. A számítógépes rendszer sok időt és költséget takaríthat meg a látogatók számára. A kéziratokról és ősnymtatványokról számos modern kötetkatalógus

készült, ezek világszerte megtalálhatók a szakgyűjteményekben. A nyomtatott könyvek szélesebb körű reprezentációja viszont a 90-es évekig háttérbe szorult. A nyilvános, interneten elérhető katalógus segítségével az előzetes tájékozódást még otthon el lehet végezni, így a kutatók a helyben töltött időből többet fordíthatnak az intenzív kutatómunkára. Az egyéb, egyelőre csak a könyvtár belső hálózatáról olvasható adatbázisok pedig sokkal gyorsabb, hatékonyabb és komplexebb tájékozódást tesznek lehetővé.

Az olvasók szempontjain kívül számos más, a könyvtári munkát segítő és az egyéb tevékenységekkel összehangolható igényt vettek figyelembe az automatizáció megtervezésekor¹³. Megkerülhetet-

lenné vált a katalogizálás egységesítése, még inkább megmutatkozott a nemzetközi szabványokhoz való igazodás szükségessége. A számítógépes rendszert úgy alakították ki, hogy egyetlen egységként, integráltan tudja kezelni a könyvtár különböző részlegeinek és gyűjteményeinek munkafolyamatait, ugyanakkor képes legyen a római szentszéki felsőoktatási könyvtárakhoz kapcsolódni, közösen katalogizálni. Kb. húsz pápai egyetem működik Rómában, mindegyikük egy-egy speciális szakágazati gyűjteménnyel rendelkezik, fontosnak mutatkozott ezek bekapcsolása az integrált információs rendszerbe. A távolabbi célkitűzések között szerepel a kompatibilis kapcsolódás megteremtése az SBN olasz nemzeti könyvtári hálózathoz (Servizio Bibliotecario Nazionale Italiano), az EDIT 16 elnevezésű 16. századi itáliai nyomtatványokat számba vevő bibliográfiai és lelőhely-adatbázishoz.

A Vatikáni Könyvtár más nemzetközi adatbázisoknak is szolgáltat adatot. A CERL (Consortium of European Library) Hand Press Book Database (HPB, 1455–1830) számára a római Istituto Centrale per il Catalogo Unico (ICCU) SBN Antiquarian adatbázisán keresztül; a British Library projektje, az Incunable Short-Tile Catalogue (ISTC file) számára, amely ugyancsak a HPB adatbázisba integrálódik¹⁴. További együttműködést jelez az európai nemzeti könyvtárak közös adatbázis kialakításában való közreműködés.

A szentszéki könyvtár történelmi állományának retrospektív konverziója iránt érdeklődést mutatott az OCLC (Online Computer Library Center), ez a projekt a 19. századnál régebbi nyomtatott könyvek gyors adatbázisba kerülését segíti elő.

Az összetett kommunikációs és adatkezelési funkciók ellátására beszerzett kanadai GEAC ADVANCED integrált rendszer összefogja a szerzeményezést, a könyvek katalógusát, a történelmi különgyűjtemények katalógusát, a levéltár, a múzeum, az érem-, a metszetgyűjtemény adatbázist, a

fotólabor archívumát és kapcsolódik a könyvtáriskolához is.

A nyomtatott könyvek bibliográfiai leírására az angol-amerikai nyelvterületen használatos AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules) adaptálták. Kivételt az antikvák képeznek – ezek leírására továbbra is a Norme... érvényes.

A csereformátumok közül a legalkalmasabbnak a USMARC formátumot találták. Az adatbázis kezeli a sokféle gyűjtemény, a változatos dokumentumtípusok, a szerteágazó munkafolyamatok adatait, egyetlen integrált rendszert képez. Ez a formátum meg tud felelni az új, felülvizsgált katalogizálási szabályzat szerinti adatszerkezetnek, ugyanakkor, a retrospektív konverzió¹⁵ esetén, a régebbi leírási rendszer adatainak befogadását is megfelelően tudja kezelni. A feldolgozó munkához használják még az OCLC on-line adatbázisát és a BiblioFile¹⁶ rekordjait CD-ROM-ról.

Az adatbázis három részegységre tagolódik:

1. Modern és régi nyomtatott dokumentumok. Magában foglalja a kurrens könyvek és folyóiratok, a történelmi gyűjtemények anyagát, az antikvák és ősnymtatványok katalógusát.
2. Műtárgyak katalógusa. A múzeumok valamint az érem-, rajz- és metszetgyűjtemény rekordjai.
3. Kéziratok katalógusa. A kéziratosztály és az archívumok rekordjai.

Minden rekordot kiegészíthetnek a fotó- és restauráló részleg munkatársai. Egy-egy leírt tárgy rekordja tartalmazza a restaurálási vagy kiállítási adatokat. További információs adatok jelölik, hogy készült-e reprodukció a műről vagy tárgyról, ha igen, milyen típusú áll rendelkezésre (mikrofilm, diaposzítív vagy negatív), megjelölik a fotogramok számát, a reprodukált oldalszámot, a reprodukció dátumát. (3. ábra)

A fototéka 1950-től külön szervezeti egységként működik a könyvtárban. Fekete-fehér, színes mikrofilmek, fotók képezik a fényképtárhalmazt, ezek

Biblioteca Apostolica Vaticana

Biblioteca Apostolica Vaticana - Other OPACS

Simple search Advanced search Indexes History Multimedia Files

Return to results list View MARC record

Notice bibliographique 1/1

Author: Sichern, Christoffel van, 1546-1624.
Title: Philippus Decius. 10015564

Export record

Copy information

Sezione	Fondo	Collocazione	Status
GDS	STAMPE	Barberini, Z.II.30(4), pag.106	

Liens

Author: Sichern, Christoffel van, 1546-1624.
Subject(s): Decio, Filippo, 1454-1535.

3. ábra

Fotografált metszet rekordja a rövid találati listában és leírása

a kéziratokról, kódexekről, űsnyomatványokról, művészeti alkotásokról, érmekről készülnek. Naponta 20–30 rendelés érkezik, egy részüket a kész fotóanyag alapján is ki tudják elégíteni, de előfordul, hogy komoly kutatómunka árán lehet csak a megfelelő felvételt előállítani. Nagy szükség mutatkozott tehát arra, hogy a fényképeket is katalogizálják és az elkészült reprodukciókat összekössék a bibliográfiai leírással.

További integrációs feladatot jelent a digitális reprodukciók elhelyezése ugyanezen rendszerben¹⁷. A reprodukciók nemcsak egy-egy műről, könyv vagy kódex oldaláról készülhetnek, s nemcsak azzal a céllal, hogy az eredeti művet helyettesítsék. A digitalizált kép lehetővé teszi egy-egy részlet kinagyítá-

sát, a szemlélő tüzetesen megvizsgálhatja a kép apró részleteit. A bibliográfiai feldolgozásban ez a leírások és tárgyszavak földuzzadását jelenti, hiszen a kinagyított részletekről további adatok kerülnének az adatbázisba arról, hogy kit és mit ábrázolnak az illuminációk, a térképek, érmek, éppen ezért megoldásra vár egy ikonográfiai osztályozási rendszer¹⁸ beépítése az adatbázisba. (4. ábra)

Az adatbázisban a legújabb kori (19., 20. századi) könyvek tartalmi feltárását a Vatikáni Könyvtár tárgyszójegyzéke alapján végzik. Az alárendelő tárgyszóláncok kialakításának elve jól felismerhetően a Norme... irányelveit követi. A harmincas évekbeli nemzetközi egyeztetési törekvések kezdete óta a tárgyszórendszer fogalmainak többsége a Library

Biblioteca Apostolica Vaticana

Biblioteca Apostolica Vaticana · Other OPACS

Other OPACS

Accessing a documentary dossier

stampe

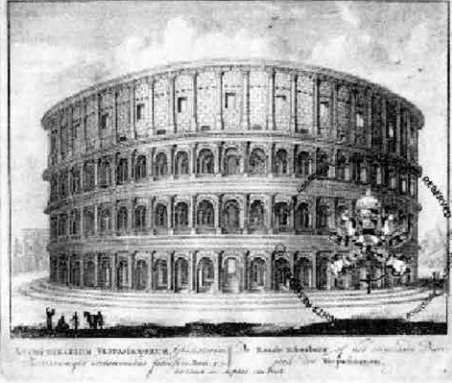
- M Amphitheatrum
- BK ricerca costumi diversi
- @ Archimed (web/catalog)
- M [Collezione di uomini illustri]

Amphitheatrum Vespasianorum gladiatorum bestiarumque certaminibus famosum. Donat. 3;7

Per ordinativi di riproduzioni fotografiche, clic [qui](#)

For photographic reproduction orders, click [here](#)

If you prefer to display the picture without applet Java, click [here](#)

4. ábra

Könyv bibliográfiai rekordjához kapcsolódó elektronikus reprodukció digitális vízzellel

of Congress szótáranyagának fordítása olasz nyelvre¹⁹, ám az egyháztörténet, a kánonjog, és egyéb katolikus egyházi témakörökre saját tárgyszórendszert alakítottak ki.

A retrospektív katalogizálás során a könyvek bibliográfiai adataival együtt a tárgyszavak is bekerültek/bekerülnek a számítógépes adatbázisba. Szembeötlő a katalógus többnyelvűsége. Az adatbázisban a leírások (a katalógus nyelve szempontjából) váltakozva olasz vagy angol nyelvűek. A bibliográfiai rekordok leíró része olasz vagy angol nyelvű, a tárgyszavak vagy egységesen, a leírás nyelvét követve olasz vagy angol, de előfordul olasz leíráshoz párosuló angol tárgyszó, előfordul ennek a fordítottja és vannak olyan rekordok is, amelyekben párhuza-

mosan, mindkét nyelven megtalálhatók a tematikai kifejezések.

A többnyelvűség oka lehet:

- ☛ a közös katalogizálásba bekapcsolódott tagintézmények katalógusának angol nyelvűsége (pl. American Academy in Rome);
- ☛ az angol nyelvű adatbázisokból átvett rekordokat nyelvileg nem adaptálják;
- ☛ a kétnyelvűségekre való törekvés – ezt bizonyítják a MARC szerkezetben használt indikátorok (650: # 4 – nem definiált, valójában a BAVSH), 650: # 0 – LCSH).

A tárgyszavak nyelvezete tehát nem egységes: hol olasz, hol angol, hol mindkettő, ráadásul a hivata-

los egyházi élethez kötődő források, címek (nemzetközileg is) egységesített alakja latin. A közös katalógizálás eredményeként többféle változatban kerülhet be egy-egy tárgyszó. Részben kétféle tartalomfeltáró rendszerre lehet számítani: a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékére (Library of Congress Subject Headings, LCSH) és a szentszéki tárgyszavakra (BAVSH). Az indikátorok jelzik ugyan az adatok forrását, a témakeresést ez a tény nem befolyásolja. Ha igazából meg szeretnénk győződni arról, mi van meg a Vatikáni Könyvtárban, olasz, angol, adott esetben latin tárgyszavakra vagy egységesített címekre is el kell végezni a keresést.

A Biblia egységesített címként való előfordulásának egy-egy kiragadott példája:

Biblia. V.T. Canticum Cantorum (latin)

Bibbia. N. T. Actus apostolorum (olasz-latin)

Biblia. V.T. Mss. greci. Psalmi. XXXIII-XXXIV (olasz)

Bible. N.T. Peter. Manuscript. Greek (angol)

A katalógusok hálózati összekapcsolásának igénye miatt a szentszéki könyvtár tárgyszójegyzéke az utóbbi években egyeztetésre és revízióra szorult. A felülvizsgálat jelenleg is folyamatban van, egy-két éven belül várható a kiadása²⁰. A revíziós munkához kapcsolódik az is, hogy 1998-ban Jolande Goldberg, a Kongresszusi Könyvtár jogtudományi osztályozó szakértője és Paul Weston, a Vatikáni Könyvtár katalógizálás és on-line munkafolyamatokat vezető munkatársa megállapodott abban, hogy a Szentszék könyvtári szakértő csoportja felülvizsgálja Goldbergnek az egyházi jogi szakterületekre vonatkozó osztályozási javaslatát²¹. Azóta a javaslat és a végleges változat is elkészült. A Library of Congress tárgyszórendszerének kánonjogi kötetében szerepel a KBR jelzetű History of Canon law – A kánonjog története szakcsoport és a KBU: Law of the Roman Catholic Church. The Holy See – A római katolikus egyház jog. Szentszék tárgycsoport²². A keresztény egyházak, a katolikus könyvtárak, a jelen-

több vallási, egyháztörténeti valamint teológiai gyűjteménnyel rendelkező egyéb intézmények minden bizonnyal nagy haszonnal forgathatják nemcsak az LC, hanem a leendő vatikáni tartalomfeltáró rendszert mind terminológiai mind struktúrája vonatkozásában²³.

Az OPAC-ok

A számítógépes katalógus nyilvános, interneten elérhető nyitóoldalaihoz könnyen eljuthatunk az európai nemzeti könyvtárak honlapjáról, a Gabriellról.²⁴

A Vatikáni Könyvtár katalógusa Telnet vagy www csatlakozással hívható meg. A Telnet bejelentkezés adatai: telnet://193.43.102.194/ login: bavopac
A webhely címe: <http://www.vaticanlibrary.vatlib.it/BAVT/default.asp>

A Web-OPAC 2002 október végén teljesen megújult. A könyvtár honlapját csatolták a Szentszék hivatalos honlapjához, frissítették az URBS közös katalógus Bibliotheca apostolica Vaticana linkjét is, egyben kapcsolva a virtuális hozzáférésre kifejlesztett HP (Hewlett Packard) rendszerek szolgáltatását. „HP rendszerek biztosítják a szolgáltatások magas szintű rendelkezésre állását, valamint a feldolgozás és a válaszadás rövid átfutási idejét. A HP infrastruktúrájának nagyfokú megbízhatósága, skálázhatósága és stabilitása a korábnál gyorsabb hozzáférést biztosít a Vatikán Könyvtárhoz, és lehetővé teszi a bibliográfiai adatbázisban történő keresést. A HP emellett képalkotási és nyomtatási eszközökkel szereli fel a könyvtár kéziratának és kiadványainak sokszorosítását végző fotólaboratóriumot. A kutatók így hozzáfuthatnak a ritka és értékes kötetek nagy felbontású elektronikus másolataihoz, amelyek aztán a jövő nemzedékei számára is megőrzik az ősi értékeket... A mintegy 10.000, képekkel illusztrált feljegyzést tartalmazó nyomtatott katalógus az interneten is elérhető. A könyvtár jelenleg dolgozik a medálok és érmék on-line katalógusának elkészítésén, valamint a gyűjtemény kéz-

iratainak katalogizálásán.” – szól a sajtóközlemény.²⁵

A nyomtatott dokumentumok katalógusa az új webfelületen többféle funkcióhoz csatolható lehetőséget kínál föl: egyszerű (kulcsszavas) gyorskeresés; összetett, több szempontot egyszerre érvényesítő, felülettel vezérelt, változatos műveleti lehetőségek; a találati halmaz rendezésének opciói; indexek / ellenőrzött szótárak használata. A besorolási adatok, tárgyszólancok között hipertext kapcsolat a navigálást engedi meg. Kissé szokatlan, hogy a találatok a „felhasználóbarát” nézetben csak a szerző, a cím adatot és a tárgyszavakat jelenítik meg. A dokumentum további részletére csak a MARC forma enged betekintést. Telnet kapcsolódás esetén kifinomultabb lekérdezésre alkalmas keresőmezők állnak rendelkezésre, megtekinthetők a feldolgozott háttéradatokat vagy összetettebb keresést lehet végrehajtani logikai műveletekkel kombinált parancssorral. A bibliográfiai rekordok címkes és MARC formátumban egyaránt megjeleníthetők.

A webfelületen a rövid találati listában ikon jelzi, ha egy dokumentumhoz azonnal elérhető tartalom (objektum) is kapcsolódik. A megjelenő elektronikus illusztráció vagy reprodukció digitális vízjellel van ellátva, forgatható, nagyítható, nyomtatható, saját számítógépre másolható.²⁶ A Files menüben (digitális) reprodukció megrendelő-úrlappal egyéni kéréseket lehet továbbítani.

Lassan megvalósulni látszanak azok az elképzelések, tervek, amelyeket több mint egy évtizede nagy-szabású nemzetközi együttműködési projektek fémjelznek. A webkatalóguson keresztül 2003 elején még csak digitális mutatóanyagok érhetők el, és sejtetik azokat a lehetőségeket, amelyek ezután teljeshetnek ki az új médium segítségével, jelentősen kiszélesítve a Vatikáni Könyvtár dokumentumainak, az ókortól a digitális korig terjedő közös szellemi kincseinknek kutatási lehetőségeit.

Irodalom

1. A Vatikáni Könyvtár történetének rövid áttekintése főként az alábbi források alapján készült: A) *The Catholic Encyclopedia*, vol. XV. Online ed. 1999, cop. 1912. <http://www.newadvent.org/cathen/15286a.htm>
B) BANGHA Béla (szerk.): *Katolikus lexikon*. 4. köt. Budapest : Magyar Kultúra, 1933.
C) HESSEL, Alfred: *A könyvtárak története*. Budapest : OSZK KMK, 1959. 5. fejezet, A reneszánsz. pp. 53-67.
D) PAPAFAVA, Francesco (szerk.): *A Vatikán*. Budapest : Corvina, 1989.
E) STICKLER, Alphonso Maria – BOYLE, Leonard Eugene (ed.): *The Vatican Library : its history and treasures*. Yorktown Heights : Belsler, cop. 1989.
F) McDOWELL, Bart: *Az ismeretlen Vatikán*. Budapest : Officina Nova : Welcome, 1991.
G) SHEEHAN, William J.: Special collections in the Vatican Library. In: *European Research Libraries Cooperation* (Liber Quarterly). 1 (1991) 1. pp. 99–103.
H) BOYLE, Leonard Eugene: The Vatican Library. In: *Rome reborn : the Vatican Library and Renaissance culture*. Washington : Library of Congress, 1993.
I) KLIČKA, Karol: Bibliotheca apostolica Vaticana v Ríme. In: *Knižnice a informácie*. 25/12 (1993) 532–534. p.
J) *Bibliotheca apostolica Vaticana*. Citta del Vaticana : BAV, cop. 2000.
2. HESSEL, i.m. p. 59.
3. XI. Pius előbb a milánói Ambrosianum, majd a Vatikáni Könyvtár prefektusa volt. (1914–1919)
4. SHEEHAN, i.m. p. 100.
5. RASTELLI, Lucy Gordan: People don't come here to read best-sellers : The Vatican Library. In: *Wilson Library Bulletin*. February 1989. p 50. és STICKLER – BOYLE, i.m. p. 9, 34, 261.
6. A generális neve: William B. Parsons, könyvét halála után adták ki *Engineers and Engineering in the Renaissance* címmel (Baltimore : William and Wilkins, 1939). Az előszóban Nicholas Murray Butler, a Carnegie Endowment akkori elnöke megjegyzi: Parsons valószínű gazdag szellemi „kincsébányára” talált a Vatikánban, de a forrásanyagokat modern katalógus hiá-

- nyában szinte lehetetlen volt föllelnie (BOYLE, i.m. p. XVII)
7. 1910-ben, Andrew Carnegie által alapított ma is működő nemzetközi filantrópiai szervezet. Megalakulása után számos Carnegie-könyvtár épült föl. Hivatalos honlapja <http://www.ceip.org/>; ld. még JACKSON, Sidney L.: *Libraries and librarianship in the West: a brief history*. New York : McGraw-Hill, 1974. (McGraw-Hill series in library education) pp. 407-408.
 8. BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA: *Rules for the catalog of printed books*. Transl. from the second Italian ed. by Thomas J. Shanahan. Chicago : ALA, 1948. p. VII.
 9. Vö. GORMAN, Michael: *From card Catalogues to WebPACS : celebrating cataloguing in the 20th century : a talk given at the Library of Congress Bicentennial Conference on Bibliographic Control for the New Millennium* Washington, D.C., November 15th 2000. http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/gorman_paper.html. Gorman kiemelt hangsúllyal emlegeti a vatikáni szabályzat történelmi jelentőségét, szerinte, ha ez a mű elterjedhetett volna, akkor már korábban megoldódott volna egy sor egységesítési szabályozási kérdés és nem került volna sor az amerikai 1940-es évekbeli meddő vitákra és sikertelen próbálkozásokra.
 10. WESTON, i.m. p. 39. A Gabriel európai nemzeti könyvtári portálon található adat szerint 2001. március 8-án 597.329 rekordot jegyeztek, ami évente átlagosan mintegy 40 ezer rekord bekerülését jelenti.
 11. Idézi RASTELLI, i.m. p. 50.
 12. BOYLE, i.m. p. XIX.
 13. A számítógépes rendszer megtervezéséről és kialakításáról szóló részletes közlemény: WESTON, Paul G.: *Automated access to the Vatican Library collections*. In: *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 18/3 (July/September 1989), pp. 39-41. A digitalizálási projektekről: MINTZER, Frederick C. – BOYLE, Leonard E.: *Toward online, worldwide access to Vatican Library material*. In: *IBM Journal of Research & Development*, Vol. 40.Issue 2 (March, 1996), pp. 139-153.
 14. *Hand Press Book Database : a manual for searching via Eureka on the Web : Version 2.5*. CERL, 2001 p. 42. <http://www.cerl.org/HPB/manual2.pdf>
 15. A cédulák retrospektív konverzióját az IBM multinacionális cég a digitalizálási projekt keretében végezte. Magyar nyelvű tudósítás: *Számítógépen a Vatikáni Könyvtár*. In: *Kék Rózsa*. 1994. 3. szám. pp. 1-3.
 16. BiblioFile ITS, The Library Corporation, Inwood, USA
 17. Az IBM, a Vatikáni Könyvtár és a Rio de Janeiro-i Pontifical Catholic University közös projektje keretében 20 ezer kézirat került feldolgozásra, a kutatómunka lehetőségeit zárt körben tudományos kutatók, egyetemi tanárok és felsőfokú hallgatók közreműködésével tesztelték. (Vö.: Számítógépen... ; MINTZER – BOYLE cikkét)
 18. P. G. WESTON Waal, H. van de: *Iconclass : an iconographic classification system*. Amsterdam : North-Holland Publ. Co., 1973-81. művét említi mint lehetséges modellt az ikonográfiai tárgyszórendszer kialakításához
 19. Jolande GOLDBERG közlése (e-mail, 2002. március 12.)
 20. Don Raffaele FARINA (SDB), a könyvtár prefektusának szíves közlése (e-mail, 2002. március 19.)
 21. Jolande Goldberg professional visits. In: *LC Cataloging Newsline*. Volume 6, No. 13. (December 1998.) <http://www.loc.gov/catdir/lccn/lccn0613.html>
 22. Goldberg körötetett kéziratának letölthető változata: <http://www.loc.gov/catdir/cpsok/boutline.pdf>
<http://www.loc.gov/catdir/cpsok/kbdraft.pdf>
http://lcweb.loc.gov/catdir/cpsok/kbr_kbu_imp.html
 24. Külön témát képezhet a katolikus osztályozási rendszerek és azok egységességének kérdése. A Vatikáni Könyvtár tárgyszójegyzéke csak a Vatikánban használatos, a Library of Congress osztályozási rendszere képezi alapját, kiegészül a sajátos gyűjtemény támasztotta igényekkel. A katolikus egyházi gyűjtemények Amerikában kétféle tárgyszórendszert használnak: Lynn-Peterson: *Alternative Classification for Catholic Books* (1937) és Kapsner, Oliver: *Catholic Subject Headings* (1942). Javított, bővített kiadások ugyan megjelentek, ennek ellenére mindkettő hiányosságaként emlegetik azt, hogy a katolikus könyvtárak nem alkalmazzák egységesen, a II. Vatikáni Zsinat előtt készültek, fogalomtárak az ökümenizálódó tendenciákat nem követik, nem alkalmasak a széleskörű könyvtári együttműködésre alapozó rendszerszerű működési folyamatokba való bekapcsolásra, nem felelnek meg a szabványosság és tudományosság követelményének. A teológiai könyvtárak nagy része az LC osztályozási rendszerét használja, amelynek a vallásra, egyházjogra vonatkozó része eddig nem volt kellőképpen kidolgozva, nagy különbségek mutatko-

nak a terminológiában is. A könyvtárak egyedi megoldásokhoz folyamodtak, előbb-utóbb reklassifikációra lesz szükségük. Vö.: MACEY, John F. – BENYO, John C.: Quo vadis specialization? The current status of Catholic schemas in light of Vatican 2 and OCLC. In: *Cataloging and Classification Quarterly* 8 (1) 1987. pp. 105–120.

24. <http://www.kb.nl/gabriel/>

25. Hewlett Packard Magyarország. Sajtóközlemény. 2002. 11. 06.

<http://www.hp.hu/sajto/downloads/rtf/vatikan.rtf>

A világmédiában 2002. okt. 29-én jelent meg a bejelentés, többek között:

HP-Vatican Project Attracts Press Attention

http://www.hp.com/learn1/analystrelations/arnewsletter/ipg/ipg_nov2002.html

HP, Vatican team for online access to Apostolic Library

IDG News Service\London Bureau, October 29, 2002

http://www.techinformer.com/ic_960397_8754_9-10015.html

26. A digitalizálási és megjelenítési eljárások informatikai háttérének leírása megtalálható MINTZER – BOYLE cikkében.

Pontosítás

Lapunk előző számában megjelent *Dudás Anikó: A Rastko projekt – a szerb kultúra elektronikus könyvtára* c. tanulmánya, melynek 735. oldalán a tartalmi mondanivalót is zavaró sajtóhibát tartalmaz a 2. számú jegyzetben a **МИЛОШЕВИЋ** név.

A mondat helyesen:

*Ez az átírási módszer sok esetben az ekav és ijekav dialektusok miatt sem egységes, és torzulásokhoz vezet: pl. **Милошевић**: Milosevity (magyar helyesírás szerinti átírás), Milosevics (torzított transzkripció), Milošević (transzliteráció), Milošević (latin betűs eredeti, nem szükséges az átírás).*

Kérjük, ha módjukban áll, javítsák ki az eredeti szövegben. Köszönettel a Szerkesztőség.